

Działalność niepodległościowa młodzieży królewickiej przed I wojną światową (na przykładzie ziem północno-wschodnich¹)

Organizacje o charakterze niepodległościowym, powstające od lat osiemdziesiątych XIX wieku w środowiskach młodzieżowych Królestwa Polskiego rozwijały się pod wpływem atmosfery związanej ze zrywami powstańczymi. Pamięci o powstaniach towarzyszyły zwłaszcza obchody rocznic upamiętniających zrywy niepodległościowe. Podczas uroczystości obchodów powstania listopadowego w Warszawie w 1885 roku młodzież akademicka podjęła inicjatywę powołania tajnej organizacji. W tym czasie działały w stolicy i w większych miastach Królestwa Polskiego niewielkie koła młodzieżowe o charakterze samokształceniowym. To właśnie struktury kół samokształceniowych stanowiły wzorzec do utworzenia organizacji o zasięgu trójzaborowym o nazwie Związek Młodzieży Polskiej „Zet”. Organizacja ta związana była ideowo i rozwijała się pod wpływem Ligi Narodowej. Związek liczył pod koniec lat osiemdziesiątych ponad stu członków i rozrastał się tworząc koła w miastach akademickich, m.in. w Krakowie, Lwowie, Petersburgu, jak również w tych miastach, gdzie studiowała młodzież pochodząca z Królestwa Polskiego².

Właściwie już na początku rozwoju organizacji studenci podjęli współpracę z młodzieżą z prowincji, ucząc się w gimnazjach. Służyły temu kontakty rodzinne, czasowe powroty studentów do rodzinnych miejscowości i propagowanie tam idei rozwijanych przez zetowców. Studenci z Warszawy czy Krakowa przywozili i rozprowadzali wśród młodszych kolegów „pierwszą” zakazaną literaturę. Do czołowych postaci, przedstawicieli środowiska studentów pochodzących z ziem północno-wschodnich należał Jan Harusewicz³, współzałożyciel „Zetu” na Uniwersytecie Warszawskim,

¹ Ziemie północno-wschodnie to w omawianym okresie dwie gubernie, wyodrębnione w wyniku reformy administracyjnej w 1866 r.: łomżyńska i suwalska.

² W. Potkański, *Ruch narodowo-niepodległościowy w Galicji przed 1914 rokiem*, Warszawa 2002, s. 44-45.

³ Lekarz z Ostrowi Mazowieckiej, przedstawiciel elit ziem północno-wschodnich, znany działacz narodowy pierwszej połowy XX w., wielokrotny poseł do Dumy Państwowej.

członek Ligi Narodowej⁴. Jego autorytet i działalność, również po przybyciu z Warszawy do rodzinnej Ostrowi w Łomżyńskim, rzutowały z pewnością na przyjmowanie kierunków działalności społecznej, politycznej czy niepodległościowej młodzieży łomżyńskiej. Z Łomżyńskiego pochodził także Jan Załuska, student medycyny współtworzący organizację zetową we Lwowie⁵. Prawdopodobnie dzięki jego pośrednictwu nie tylko sprowadzano do Łomży lwowską „Tekę”, ale i na łamach tego czasopisma, także poprzez umożliwienie publikowania w niej młodym łomżanom, poruszano problem rusyfikacji wśród uczniów gimnazjum łomżyńskiego⁶.

Pod wpływem przyjmowanych przez elity łomżyńskie sympatii do „idei narodowych” oraz wspomnianych kontaktów młodzieży ze studentami z Warszawy i innych ośrodków akademickich, w końcu XIX wieku zawiązała się tajna organizacja wśród gimnazjalistów łomżyńskich. Jeden z czołowych działaczy zetowych i później zarzewiackich, Bohdan Winiarski, wówczas uczeń gimnazjum, wspominał okres kształtowania się ruchu młodzieżowego w Łomży: „Nie wiedzieliśmy jeszcze wtedy nic pewnego o Lidze Narodowej; wiedzieliśmy, że obok tajnej organizacji młodzieży gimnazjalnej i niejako nad nią stała także organizacja młodzieży uniwersyteckiej: Związek Młodzieży Polskiej, sławny Zet. Dumnym i radosnym poczuciem siły napełniała nas wszystkich świadomość, że tak jak wszędzie, jak Polska długa i szeroka, ta Polska, która teraz w naszych myślach i w naszych uczuciach stawała się znowu jedną żywą całością. Trójzaborowość, wszechpolskość organizacji, pracy i myśli politycznej stała się nagle nowym i prężnym czynnikiem życia narodowego”⁷.

W męskim gimnazjum łomżyńskim powstawały koła samokształceniowe o aspiracjach niepodległościowych. O mniejszym zasięgu oddziaływania powołano tajną organizację również w gimnazjum żeńskim. Za sprawą wymienianego Harusewicza część gimnazjalistów skupiła się najprawdopodobniej w powołanym przez „Zet” stowarzyszeniu „Łączność”⁸. W ostatnich latach XIX wieku, zwłaszcza gimnazjaliści klas starszych zaangażowali się w tworzenie kół „Przyszłość” i „Czerwona Róża”. Przewodzili w tych kołach najaktywniejsi „młodzi”, kształtujący charakter polityczne pod wpływem łomżyńskich działaczy narodowych. Na

⁴ Jan Harusewicz, *Lekarz i polityk*, Warszawa 1935, s. 62 i n.

⁵ Zob. W. Potkański, *Zawiązanie, działalność oraz wystąpienie Związku Młodzieży Polskiej z Narodowej Demokracji w 1909 r. i utworzenie „niezależnego Zetu”*, „Dzieje Najnowsze”, 1998, z. 4, s. 9-10.

⁶ „Tekę”, 1902, nr 2, s. 96-100; B. Winiarski, *Nad Pissą, Wissą i Narwią. Podróż sentymentalna*, Kraków 1965, s. 194.

⁷ Ibidem, s. 183.

⁸ T. Wolsza, *Stowarzyszenie „Łączność” (1888-1893)*, „Dzieje Najnowsze”, 1987, z. 2, s. 18-21.

czoło gimnazjalistów wysunął się Witold Staniszkis, późniejszy aktywny działacz „Zarzewia”, Ignacy Jaźwiński, przewodniczący tajnej organizacji uczniowskiej „X” (później „Przyszłość”) i wymieniany Bohdan Winiarski. Od samego początku działalności tajnych organizacji uczniowskich, przy wsparciu studentów warszawskich, rozprawdzano różnorodną biblię, o treściach patriotycznych, propagującą idee niepodległościowe, treści programowe Ligi Narodowej i socjalistów⁹.

Wydaje się, że władze szkolne nieomal od samego początku wiedziały o tworzeniu się wśród gimnazjalistów kół samokształceniowych. Nakazywano dyrekcji szkoły w tej sprawie wnikliwą czujność, zalecano obserwację zwłaszcza uczniów klas starszych. Samokształceniowi sprzyjały organizacja tajnych lekcji i coraz większe oddziaływanie na młodzież nielegalnych wydawnictw¹⁰. Przez grono przedstawicieli środowisk inteligentkich Łomżyńskiego została powołana w 1900 roku organizacja „Orzeł Biały”, do której należeli nie tylko gimnazjaliści, ale również młodzież rzemieślnicza i urzędnicza¹¹.

Koła samokształceniowe powstawały także w męskim gimnazjum suwalskim, wydaje się jednak, że o mniejszym zasięgu oddziaływania w porównaniu do kół łomżyńskich. Zorganizowano grupy „Czerwonej Róży”, „X” przekształcony w „Pet” („Przyszłość”). Podejmowano także kontakty ze studentami warszawskimi o sympatiach socjalistycznych¹². Już na samym początku działalności, rozwijaniu sympatii do socjalizmu służyły kontakty młodzieży z żoną Józefa Piłsudskiego. Znajomości te sprzyjać mogły początkom rozbudzenia zainteresowań socjalizmem niepodległościowym Adama i Leona Koców, późniejszych piłsudczyków¹³. Z kołami suwalskimi kontakty podejmował pochodzący z Mariampola wspomniany Witold Staniszkis, były gimnazjalista łomżyński i w okresie zawiązywania się kół samokształceniowych w Suwałkach – student Uniwersytetu Warszawskiego. Odczuwalne były także wśród młodzieży suwalskiej oddziaływania konspiracji z Wilna, według wspomnień – dobrze zorganizowanych tam

⁹ R. Jabłonowski, *Wspomnienia z lat 1905-1928*, Warszawa 1962, s. 13-15; B. Winiarski, op. cit., s. 179, 190-194 i n. Szerzej na temat wymienionych postaci: J. Gwardiak, *Uczestnicy działań niepodległościowo-rewolucyjnych na ziemi łomżyńskiej 1794-1918. Leksykon*, Łomża 2005, s. 165, 314, 348.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Białymstoku, Oddział w Łomży, Gimnazjum Żeńskie w Łomży, sygn. 2, k. 8 i n.

¹¹ W. Dąbrowski, *Wspomnienia z lat 1900-1918*, „Z pola walki”, 1958, nr 2, s. 100.

¹² *Nasza walka o szkołę polską 1901-1917*, oprac. B. Nawroczyński, t. I, Warszawa – Lwów 1932, s. 4.

¹³ *Pamiętniki Edmunda Zalewskiego*, t. I, Biblioteka Narodowa (dalej: BN), rkps akc. 6525, s. 28-29.

kół samokształceniowych¹⁴. W 1901 roku „Zet” powołał także Związek Młodzieży Rzemieślniczej im. Jana Kilińskiego. Koło tego związku zaistniało również wśród młodych rzemieślników Suwałk i stawiało sobie za cel „łączenie młodzieży rzemieślniczej w odbudowie wolnej, niepodległej, demokratycznej Polski”¹⁵.

We wszystkich wymienionych organizacjach, zwłaszcza w początkach ich tworzenia i w pierwszej fazie działalności, łączyła młodzież chęć tzw. czynnego działania. Była to młodzież w większości niewyrobiona politycznie, dlatego chłonęła zarówno idee narodowe jak i socjalistyczne. Można założyć, że wyraźniejszy podział ideologiczny wśród młodzieży kształtował się stopniowo od pierwszych lat XX wieku. Decydującą rolę odegrały w tym miejscu oddziaływania „lokalnego klimatu politycznego”, wytwarzanego przez miejscowe polskie elity, w wielu przypadkach będące autorytetami dla młodego pokolenia. Ogromne znaczenie miały także kontakty młodzieży ze starszymi kolegami z ośrodków akademickich. Aktywność młodzieży z uniwersytetów musiała wpływać pozytywnie na pozostających z nimi w kontaktach młodszych kolegów ze szkół średnich¹⁶. Warto dodać, że już w tamtym okresie studenci z Królestwa Polskiego wyróżniali się w Krakowie i Lwowie „pionierstwem wszelkich prądów umysłowych i idei”, nierzadko w przeciwieństwie do „ospałych” galicyjskich współtowarzyszy¹⁷.

Sytuacja międzynarodowa związana z wojną rosyjsko-japońską, narastająca atmosfera rewolucyjna jeszcze przed wybuchem rewolucji 1905 roku wpłynęła na decyzje władz „Zetu”, dotyczące przygotowań akcji strajkowej wśród młodzieży akademickiej i szkół średnich. Żywiłowe i niezorganizowane wystąpienia i protesty studentów i uczniów miały miejsce także przed lutym 1905 roku, na kiedy to zaplanowano akcję masowego wystąpienia młodzieży gimnazjalnej z terenu Królestwa Polskiego¹⁸.

W dniu 3 lutego 1905 roku strajki w gimnazjach solidarnie podjęto w Łomży, w szkole męskiej i żeńskiej także w męskich gimnazjach w Suwałkach i Mariampolu. Solidarne akcje strajkowe inspirowane były w szkołach tych przez nielegalne organizacje uczniowskie. Zarówno w Łomży jak i w Suwałkach przedstawiciele środowiska gimnazjalistów odpowiedzialni byli za kontakty ze studentami, którzy z ramienia „Zetu” podejmowali na

¹⁴ J. Fedorowicz, *Wspomnienia*, BN, mf. 70675, s. 7.

¹⁵ Zob. K. Skłodowski, *Dzisiaj ziemia wasza jest wolną*, Suwałki 1999, s. 11.

¹⁶ Na temat pierwszej aktywności politycznej młodzieży łomżyńskiej i suwalskiej pisałam w: *Orientacje polityczne ludności polskiej północno-wschodniej części Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Białystok 2005, s. 197-202.

¹⁷ Zob. A. Wątor, *Chrześcijańsko-narodowi. Z dziejów nurtu politycznego do 1928 roku*, Szczecin 1999, s. 18.

¹⁸ Zob. W. Potkański, *Ruch narodowo-niepodległościowy...*, s. 59.

provincji akcje przygotowawcze. W raportach żandarmerii, a także w pamiętnikach wymieniane są te same nazwiska przywódców i organizatorów strajków. W Łomży byli to m.in. zetowcy i późniejsi działacze „Zarzewia”, jak Wiktor Supiński i wymieniany już Bohdan Winiarski (wówczas student warszawski) oraz późniejszy socjalista – podczas rewolucji 1905 roku uczeń gimnazjum – Witold Suchodolski. W męskiej szkole suwalskiej za kontakty z Warszawą odpowiedzialny był sympatyk narodowców Wiesław Kosiński, aktywnością wyróżnili się także wcześniej wymieniani bracia Kocowie oraz późniejszy działacz niepodległościowy Stanisław Dąbrowski. Wydaje się, że wśród dziewcząt łomżyńskich na czoło wysuwały się „aktywistki” wcześniej założonego tam koła samokształceniowego. Natomiast chłopcy suwalscy wspierani byli przez dziewczęta z prywatnej pensji Kazimiery Żulińskiej, założonej w Suwałkach w 1904 roku. Warto dodać, że uczniowie gimnazjum w Suwałkach byli także inspiratorami protestów młodzieży litewskiej w Mariampolu¹⁹.

Mimo pewnych rozbieżności ideologicznych pomiędzy Związkiem Młodzieży Polskiej „Zet” a Ligą Narodową, już w początkach rewolucji, na prowincji wygrywało współdziałanie w kwestii szeroko rozumianej walki rewolucyjnej. „Młodzi” razem ze starszym pokoleniem współorganizowali walkę o język polski w szkołach elementarnych i urzędach gminnych, wspólnie uczestniczyli w manifestacjach. Rozbieżności programowe pomiędzy młodzieżą a starszym pokoleniem późniejszych tzw. ugodowców, zauważalne w szczególności w Łomżyńskim, narastały od 1906 roku²⁰.

Należy podkreślić, że rewolucja 1905 roku była wydarzeniem przełomowym w dziejach Polski. Z jednej strony w wyniku wydarzeń rewolucyjnych nastąpiły pewne ulgi w zakresie powoływania różnorodnych inicjatyw społecznych²¹, z drugiej zaś, zwłaszcza od 1907 roku, wzmożyły się represje wobec grup podejrzanych o działalność polityczną²². Rok 1905 wiązał się także z tzw. zmianami pokoleniowymi²³. To nowe pokolenie młodzieży,

¹⁹ Na temat strajku z 3 II 1905 r. mówi wiele źródeł; m.in. Archiwum Główne Akt Dawnych, Kancelaria Generał-Gubernatora Warszawskiego, sygn. 2510, k. 2 i n.; sygn. 2522, k. 14 i n.; sygn. 2523, k. 144-145; Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAHW), Zarząd Żandarmerii Powiatu Suwalskiego, Augustowskiego i Sejneńskiego 1880-1917 (dalej: ZŻPSAS), f. 1006, sygn. 66, k. 36-38; *Nasza walka o szkołę polską...*, s. 409-410, 418, 421. Szczegółowy opis strajku zob. M. Dajnowicz, op. cit., s. 135-137, 217.

²⁰ Ibidem, s. 217, 225, 232, 245.

²¹ Np. w 1906 r. powstała organizacja paramilitarna – Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Członkowie „Sokoła” umiejętności paramilitarne wykorzystali później w szeregach Polskiej Organizacji Wojskowej.

²² M. Dajnowicz, op. cit., s. 275 i n.

²³ Tzw. zmiany pokoleniowe opisuje R. Wapiński, *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991, s. 9-11 i n.

w porównaniu z poprzednim, wydaje się, że było bardziej „niecierpliwe”, co uwidaczniało się w angażowaniu się w organizowanie ruchu niepodległościowego, w tym ruchu związanego z czynną – zbrojną walką o niepodległość. Po 1907 roku wzmagają się również migracje młodzieży na teren zaboru austriackiego. Spowodowane było to z jednej strony nasilającą się w Królestwie inwigilacją młodego pokolenia zaangażowanego w działalność polityczną, z drugiej zaś większym zainteresowaniem młodzieży królewskiej kształceniem akademickim w Krakowie i Lwowie²⁴. Z kolei w ośrodku krakowskim czy lwowskim, w związku ze „sprzyjającymi” tam warunkami w zakresie autonomii, młodzież z Królestwa mogła wykazać się aktywnością polityczną. Aktywność ta dodatkowo wzmaganą była zmianami w polityce międzynarodowej i atmosferą zbliżającej się wojny.

Odejście „Zetu” od Ligi Narodowej w 1908 roku potwierdziło wcześniejsze sygnały o rozbieżnościach ideowych w „obozie narodowym”²⁵. Do czołowych krytyków Ligi należał m.in. wymieniany już Wiktor Supiński z Łomżyńskiego, który na zjeździe zetowym w Krakowie w 1908 roku domagał się odejścia organizacji od Ligi Narodowej. Po rocznym zawieszeniu kontaktów, w 1909 roku zdecydowano ostatecznie o wyodrębnieniu niezależnego „Zetu”²⁶. Młodzież opuszczająca „Zet” utworzyła organizację o nazwie Niezależna Młodzież Narodowa, która po niedługim czasie zmieniła nazwę na Młodzież Niepodległościową – „Zarzewie”. Młodzież zarzewiacka realizowała koncepcję walki o niepodległość poprzez podjęcie walki zbrojnej²⁷.

W suwalskim gimnazjum męskim, pod wpływem ideologicznym starszych kolegów – studentów kształcących się na terenie Cesarstwa (najprawdopodobniej w Petersburgu), powołane zostało w 1906 roku tajne koło niepodległościowe. Początkowo skupiało niewielką liczbę uczniów. W ramach samokształcenia odbywały się tam lekcje historii i języka ojczystego, czytano „bibułę”. Od 1908 roku zaczęto prowadzić bardziej zorganizowaną działalność. Przez gimnazjalistów nawiązane zostały kontakty ze starszymi kolegami przebywającymi w Galicji, sprowadzano stamtąd broszury polityczne. Młodzi niepodległościowcy cenili sobie zwłaszcza

²⁴ Po 1907 r. wzrosło zainteresowanie również kobiet kształceniem akademickim we Lwowie i Krakowie. Pisała o tym także prasa lokalna – „Tygodnik Suwalski”, 1907, nr 52, s. 6; ibidem, 1909, nr 50, s. 6.

²⁵ W skład „obozu narodowego” wchodziły ugrupowania (stronnictwa) skłaniające się ku ideologii narodowej (Narodowej Demokracji, endecji), zob. R. Wapiński, „Obóz narodowy”, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918-1939*, pod red. J. Żarnowskiego, Wrocław 1985, s. 145-163.

²⁶ W. Potkański, *Ruch narodowo-niepodległościowy...*, s. 64-65.

²⁷ Na temat „Zarzewia” zob. „Zarzewie” 1909-1920. *Wspomnienia i materiały*, oprac. A. i A. Garliccy, Warszawa 1973.

kontakty z przebywającymi w Krakowie Bolesławem Dąbrowskim, członkiem Związku Walki Czynnej oraz Henrykiem Rodziewiczem, byłym uczniem gimnazjum i później męskiej suwalskiej Szkoły Handlowej. Dzięki ich pomocy sprowadzono z Krakowa do Suwałk bibułę, m.in. program Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych, „Przedświt”, a także zbierano środki na Skarb Wojskowy²⁸.

Jeszcze przed związaniem Związku Młodzieży Niepodległościowej w Suwałkach, żandarmeria odkryła funkcjonowanie koła Organizacji Młodzieży Narodowej (Związek Młodzieży Narodowej). Aktywną działalnością w związku narodowym wyróżniali się zwłaszcza późniejsi działacze niepodległościowi: Zdzisław Zabłocki, Zofia Dąbrowska, Irena Tyszkiewicz, Maria Jelska – uczniowie Szkoły Handlowej i żeńskiej pensji prywatnej. Warto podkreślić, że w początkach funkcjonowania organizacji ZMN odczuwalne były wyraźne sympatie wobec ideologii „oboza narodowego”, co uwidaczniało się w angażowaniu się działaczy w prace Polskiej Macierzy Szkolnej, czytelnictwie bibuły wydawanej przez Narodową Demokrację²⁹.

Kierunek niepodległościowy wśród młodzieży suwalskiej przyjmowany i rozwijany był dwutorowo. Działało opisane wyżej koło niepodległościowe wśród młodzieży gimnazjalnej, oraz silniejsze i lepiej zorganizowane wśród uczniów wspomnianej Szkoły Handlowej i uczennic prywatnej pensji – Związek Młodzieży Niepodległościowej. Kluczową rolę organizacyjną i ideową odegrało w tym miejscu grono pedagogiczne wymienianej męskiej Szkoły Handlowej, powołanej w Suwałkach w 1906 roku. W licznych raportach żandarmerii na temat działalności związku wyliczane były nazwiska nauczycieli i osób związanych z wymienioną szkołą, w tym założycieli placówki – przedstawicieli elit suwalskich³⁰. Młodzież znajdowała się pod wpływem ideowym m.in. takich liderów lokalnych, jak: Zygmunt Gąsiorowski, współzałożyciel szkoły i wieloletni dyrektor (sympatyk socjalizmu), Gustaw Zabłocki (jeden z najaktywniejszych wówczas działaczy narodowych Suwalszczyzny), Stanisław Staniszewski

²⁸ W. Turczyński, *Historia Koła Niepodległościowego uczniów Polaków gimnazjum rosyjskiego w Suwałkach w latach 1906-1914*, oprac. K. Skłodowski, [w:] *Łączyła ich wspólnota. Zrzeszenia i zjazdy suwalczan*, pod red. Z. Fałtynowicza, Z. Filipowicza, Suwałki 2003, s. 9-11.

²⁹ LPAHW, ZŻPSAS, f. 1006, sygn. 211, k. 344-345.

³⁰ LPAHW, ZŻPSAS, f. 1006, sygn. 356, k. 52-54. Na temat męskiej Szkoły Handlowej w Suwałkach i „upolitycznienia” elit suwalskich pisałam w: *Orientacje polityczne...*, *passim*.

(przedstawiciel liberalizmu³¹), Władysław Gawroński (sympatyk Narodowej Demokracji).

Suwalski Związek Postępowej Młodzieży Niepodległościowej (ZPMN) zawiązał się formalnie około 1909 roku. Należy podkreślić, że w organizacji skupiła się młodzież o różnorodnym rodowodzie politycznym, w tym narodowym i socjalistycznym. Wśród działaczy znaleźli się: syn Gustawa Zabłockiego – Zdzisław, Stanisława Staniszewskiego – Marian, wcześniej częściowo wymieniani Zofia, Maria i Stanisław Dąbrowscy. Najprawdopodobniej to dzięki kontaktom rodzeństwa Dąbrowskich z bratem Bolesławem Dąbrowskim, studiującym wówczas w Krakowie, młodzież suwalska rozwijała kierunek niepodległościowy. Młodzi działacze wspierani byli ideologicznie także przez wspomnianego Henryka Rodziewicza, który przed wyjazdem na studia do Krakowa w 1910 roku należał do związku niepodległościowego w suwalskiej Szkole Handlowej. Związek Postępowej Młodzieży Niepodległościowej wykryty został przez żandarmerię w 1911 roku, czego skutkiem były aresztowania młodzieży. Wśród 16 zatrzymanych wówczas osób znajdowali się uczniowie właśnie Szkoły Handlowej oraz uczennice pensji Kazimierzy Żulińskiej³². Aresztowania nie załamały jednak działalności niepodległościowców. Według raportu żandarmerii suwalskiej z 1913 roku młodzież suwalska skupiona wokół Towarzystwa Wychowanków Szkoły Handlowej, przy wsparciu elit – członków Towarzystwa Kultury Polskiej i Czytelni Naukowej w Suwałkach (m.in. Zygmunta Gąsiorowskiego, Stanisława Staniszewskiego), prowadziła agitację wśród młodzieży z terenu guberni, organizowała samokształcenie, utrzymywała kontakty ze studentami z Krakowa³³.

Oddziały ZPMN, powstające mniej więcej w tym samym czasie i w innych miastach Królestwa, współpracowały ze sobą. Żandarmeria donosiła np. o kontaktach związku suwalskiego z łomżyńskim. Przed zawiązaniem się w 1910 roku ZPMN w Szkole Handlowej w Łomży, około 1908 roku młodzież stolicy guberni łomżyńskiej skupiała się w Związku Młodzieży Postępowej. Wśród członków znaleźli się sympatycy socjalizmu jak i lewicy (PPS-Lewicy i Frakcji Rewolucyjnej, SDKPiL). Około 1910 roku niepodległościowcy formalnie opuścili szeregi ZMP i powołali ZPMN. Od samego początku utrzymywano kontakty z łomżanami przebywającymi w Krakowie i we Lwowie, współpracowano z przedstawicielami Związku Walki Czynnej. Po kilku miesiącach działalności zaczęto organizować regu-

³¹ Na temat liberałów suwalskich pisał T. Stegner, *Liberałowie Królestwa Polskiego 1904-1914*, Gdańsk 1990, s. 31, 39, 78. Uformowane koło liberałów suwalskich, na czele których stanął prócz Staniszewskiego Piotr Górski, zawiązało się przed 1905 r.

³² LPAHW, ZŻPSAS, f. 1006, sygn. 211, k. 96-97, 342-345a, 408.

³³ LPAHW, ZŻPSAS, f. 1006, sygn. 356, k. 37, 52-54.

larne zebrania, rozprowadzano bibułę sprowadzaną z Galicji. Podobnie jak w Suwałkach, rozbięcie związku nastąpiło w 1911 roku. W wyniku przeprowadzonych akcji żandarmerii zatrzymano ponad 20 osób, o przynależność do organizacji podejrzewano dodatkowo 15 osób. Wśród zatrzymanych znaleźli się m.in. uczniowie Adam Wysocki i Adolf Choromański, którzy po uwolnieniu z więzienia, w obawie przed zesłaniem w głąb Cesarstwa, wyjechali poza granice Królestwa³⁴. Z różnym nasileniem śledztwo prowadzone było do wybuchu wojny. W początkach 1914 roku odbudowy struktur ZMPN podjął się pochodzący z Łomżyńskiego Antoni Polak, ówczesny student ze Lwowa, członek Związku Walki Czynnej i Drużyn Strzeleckich³⁵.

Podsumowując należy stwierdzić, że młodzież północno-wschodniej części Królestwa Polskiego przed wybuchem Wielkiej Wojny, „pierwszej” działalności niepodległościowej uczyła się w organizacjach o charakterze samokształceniowym. Organizacje te działały pod patronatem ideowym stronnictwa narodowego jak również i socjalistów. W związku ze zmianami rozpoczętymi w okresie rewolucji 1905 roku, zaczął kształtować się ruch niepodległościowy ze zbrojną wizją odzyskania niepodległości. Młodzież, o różnorodnym rodowodzie politycznym, sympatie polityczne kształtowała pod wpływem oddziaływania „starszych” – autorytetów z lokalnych środowisk inteligenckich. Ewolucja poglądów „młodych” następowała także w wyniku zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Pewnego rodzaju ograniczenia działalności konspiracyjnej na terenie Królestwa sprzyjały z kolei wyjazdom działaczy poza granice Królestwa i Cesarstwa. Rozwój miast w autonomicznej Galicji – Krakowa i Lwowa, sprzyjał również dosyć intensywnemu przemieszczaniu się ku tym ośrodkom młodzieży z Królestwa Polskiego³⁶.

³⁴ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Kancelaria Gubernatora Łomżyńskiego (dalej: KGŁ), sygn. 71, k. 1-15, 30-45; A. Gwardiak, *Represje carskie w stosunku do Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej na terenie Łomży przed I wojną światową*, „Studia Łomżyńskie”, 1993, t. IV, s. 147-152.

³⁵ APB, KGŁ, sygn. 354, k. 1-5, 20-23 i n.

³⁶ Zob. na temat rozwoju Lwowa po 1905 r. – J. Purchla, *Kraków i Lwów: zmienność relacji w XIX i XX wieku*, [w:] *Kraków i Lwów w cywilizacji europejskiej*, pod red. J. Purchli, Kraków 2005, s. 87-88. Na temat wzrostu zainteresowania kształceniem w Krakowie – J. Purchla, *Matecznik polski. Pozaekonomiczne czynniki rozwoju Krakowa w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków 1992, s. 63-64.

Independence activity of Polish Kingdom youth before WWI (on the example of North-Eastern lands)

(summary)

Youth organizations developing the ideology of independence were first established in the eighties of the 19th century. More intense activities aiming at organizing youth military movement were undertaken after the end of the Revolution of 1905.

In the area of North-Eastern part of Polish Kingdom independence activity was undertaken by youth of secondary schools, from junior high schools, and, especially after 1907, from private economic schools established at the time of so called post-revolutionary relieves. Since 1908 young people of varied political background (nationalistic and socialistic) assembled on one side, being joined together by military fight for regaining independence. At that time youth migration from the Polish Kingdom to academic centers in Galicia – Cracow and Lviv, became stronger too. Changes in international politics and the atmosphere of approaching Great War were favorable to more and more crystallized activity of the young. Besides, “autonomous conditions” in Galicia cities somehow created the background for active independence activity of the Polish Kingdom youth.